

KRIVOLAKÉ CESTY K PLURALITE FILOZOFIE A K ICH POZNANIU (K daniu v slovenskej filozofii štyridsiatych rokov)

ANDREJ KOPČOK, Filozofický ústav SAV, Bratislava

Hoci je pre historicko-filozofický výskum najdôležitejšie poznanie činov rozumu, vývoja myšlienok, pojmov, kategórií a systémov, kontinuity a diskontinuity filozofických koncepcií a smerov atď., nemôže strácať zo zreteľa ani ich milieu – celkový spoločensko-kultúrny kontext vzniku jednotlivých filozofií, ich rozkvetov a pádov, vrátane osudov a životov ich slávnych i menej známych tvorcov, učiteľov a šíritel'ov filozofie, ale i jej odporcov a nepriaznivých podmienok – či už kultúrnych alebo ideologicko-politických, teda všetko to, čo sa zvykne nazývať vonkajšou stránkou dejín filozofie.

Uznáva to napokon aj Hegel, ktorý, hoci zdôrazňuje špecifickosť dejín filozofie („súčasťou ich obsahu nie je zároveň osobnosť a osobitý charakter – ako je to naproti tomu v politických dejinách“), zároveň inde pripomína, že „dejiny filozofie majú vyličiť túto vedu v podobe dôb a osobností, z ktorých vyšli jej útvary“, „bližšie preskúmať...“, aký vzťah má filozofia k svojmu historickému prostrediu“, a práve v tom vidí zložitú veci ([1], 17-18, 37).

K opätovným úvahám o hlbokom a dramatickosťou naplnenom vzťahu medzi imanentnými procesmi filozofie a jej vonkajšími podmienkami vedie toho, kto sa zaujíma o filozofickú minulosť, nevyhnutne lektúra knihy spomienok Alexandra Hirnera [2], jednej z výrazných osobností nielen našej sociológie, ale aj filozofie a kultúry vôbec.¹

Na mnohé deje našej kultúry v uplynulých desaťročiach spomína A. Hirner po rokoch s tzv. časovým odstupom, čo skrýva okrem mnohých výhod aj určité úskalie: subjektivistické skresľovanie minulosti pod tlakom toho, čo autor prežil a pochopil neskôr. Už zbežné porovnanie Hirnerových pamätí a úvah s historickými faktami a s tým, čo sa čitateľ môže dozvedieť zo súdobej tlače, svedčí o opaku, o tom, že v danom prípade máme do činenia so svedkom a rozprávačom, ktorému možno dôverovať.

Z hľadiska dejín slovenskej filozofie je v Hirnerovej knihe zaujímavý najmä jeho návrat k daniu v slovenskej filozofii na začiatku štyridsiatych rokov, kedy bol najmä zá-

¹„Naša verejnosť vie, že život tejto osobnosti, bol, žiaľ, naplnený nielen obetavou prácou a utrpením z nej, ale aj bolesťami z odvety tých, ktorí A. Hirnerovi nevedeli odpustiť, že sa národné a kultúrne hodnoty snažil brániť pred politicko-mocenskou manipuláciou a pred praktikami rôznych protidemokratických mocenských síl. O rozporuplnosti svojho postavenia z tohto hľadiska sám napísal: „Na jednej strane som bol verejnosti prezentovaný ako do Matice nasadený agent a dostalo sa mi okrem iného aj láskavého ubezpečenia, že kandeláber, na ktorý ma s komunistami budú vešať, si budem môcť vybrať sám atď. Na druhej strane sa organizovala proti mne kampaň zo strany komunistov...“ ([2], 389).

sluhou Š. Polakoviča založený Filozofický odbor Matice slovenskej a kedy začal vychádzať prvý slovenský filozofický časopis – Filozofický zborník Matice slovenskej. Pri čítaní spomienok A. Hirnera na toto dianie sa nemožno neopýtať: Je naozaj osudom slovenskej filozofie, že sa aj v moderných časoch musí tak často rozvíjať nielen v jej vlastných dialógoch a sporoch, ale aj vo vonkajšom ohrození, že jej tvorcovia musia vynakladať toľko síl na obranu jej existenčných predpokladov, akými sú predovšetkým sloboda a pluralita myslenia, bez ktorého nie je možné autentické filozofické myslenie, a vďaka ktorým sa toto myslenie nedá vtesnať do nijakej politickej doktríny?

Neprekonávala dramatickosť tenzií a konfliktov medzi filozofiou a totalizujúcimi silami spravidla dramatickosť vnútrofilozofických názorových sporov a konfliktov?

Kde a v čom hľadať zdroje síl, ktoré filozofia nachádza takmer vždy, keď je nútená brániť svoje vnútorné existenčné predpoklady, ak nie práve v sile osobností, z ktorých filozofické útvary vzišli?

* * *

Interpretácia diania v slovenskej filozofii počas druhej svetovej vojny v duchu marxisticko-leninských historiografických princípov mala u nás v uplynulých rokoch svoju históriu. Diferencovaný pohľad na kultúrne dianie na Slovensku, ktorého súčasťou bola aj filozofia, vyslovil Vladimír Clementis už v roku 1942, keď napísal, že „kvalitná vedecká práca a hodnotná literárna tvorba nedala sa do služieb vodcovstva nového Slovenska... Totalitárne usmernenie kultúrneho života na Slovensku nedosiahlo takého stupňa, aby slovenský spisovateľ, slovenský vedec stál pred voľbou: Buď sa dať do služieb vodcovstva, alebo vzdať sa tvorivej činnosti. V deravom totalizme slovenského národného socializmu zostalo pre nich dosť možností vytrvať v službách ducha, hoc aj ona vedie cestou života trnistou.“ ([3], 47, 48). Čoskoro po skončení vojny sa priamo o pomeroch v slovenskej filozofii za vojny vyjadril v podobnom duchu Stanislav Felber, keď recenzoval VI. – VII. ročník Filozofického zborníka Matice slovenskej, do ktorého predtým sám prispieval. „Treba priznať“, písal, „že redakcia (recenzovaného časopisu – A. K.) má pravdu, keď tvrdí, že odvážne uverejňovala v minulých ťažkých siedmich rokoch aj články, namierené priamo proti ideológii tzv. Slovenského štátu, no jednak len treba aj priznať, že sme vo FZ čítali aj práce veľmi oduševnené pre režim, ba aj politicky útočiace na vlastných spolupracovníkov“ ([4], 251-252). V rovnakom zmysle vyznievali aj výroky I. Hrušovského, keď sa na začiatku povojnového obdobia vyjadroval o vlastných prácach uverejnených i kritizovaných v prvej polovici štyridsiatych rokov na stránkach Filozofického zborníka ([5], 213).

Je však pravda, že zo skutočností, na ktoré sa poukazuje v uvedených citátoch, sa dlho nevyvodzoval v neskoršom marxistickom výklade dejín slovenskej filozofie z čias vojnovnej Slovenskej republiky dlho významnejší metodický postup. Historicko-filozofické metodologické úvahy na Prvej konferencii o súčasnom stave filozofie na Slovensku 20. novembra 1950 vychádzali už z iných, negativistickejších názorov na nedávnu filozofickú minulosť, zo zjednodušujúcejších princípov výskumu dejín filozofie, zakotvených v známom Ždanovovom vystúpení o dejinách filozofie z roku 1947. Namiesto citlivého a dife-

rencovaného prístupu aj k filozofickému daniu na Slovensku v nedávnej minulosti rozdeľujú sa slovenskí filozofi a sociológovia schematicky do dvoch táborov – do marxistického tábora a do tábora meštiackej demokracie a ľudácko-klerikálnej filozofie, v ktorom sa ocitajú všetci filozofi a sociológovia, počnúc J. Tvrdom, A. Štefánkom, Svätoplukom Štúrom a končiac A. Speszom, Š. Polakovičom, J. Dieškom, P. Gulom, Š. Osuským i A. Hirnerom ([6], 56, 74).

S prvými výraznejšími krokmi k rozchodu liberálnejších marxistických historikov filozofie s paušálne negativistickým, zjednodušujúcim a nediferencovaným hodnotením tzv. nemarxistickej, v skutočnosti najmä nábožensko-kresťanskej filozofie na Slovensku počas vojny – ktoré u nás dominovalo od začiatku päťdesiatych rokov – sa stretávame až v polovici šesťdesiatych rokov. Vtedy, v roku 1966, po svojom „druhom čítaní“ – a možno pripomenúť, že aj sebakritickým čítaní – Filozofického zborníka Matice Slovenskej, vydávaného v rokoch 1940-1944, dochádza J. Uher vo svojich prácach ([7], 369; [8], 244) k záveru, že aj „**vo vnútri** tejto zväčša nábožensky motivovanej filozofie existoval pomerne široký register názorových odtieňov, prejavoval sa rozličný stupeň filozofického realizmu a racionalizmu, odlišné sociologické hľadiská, ba aj **nejednotná podpora** vtedajšej vládnej ideológie, prejavujúca sa napríklad v takých otázkach, ako bol vzťah nacionalizmu a fašizmu, nacionalizmu a humanizmu, nacionalizmu a socializmu, nacionalizmu a rasizmu atď.“ Časopis Filozofický zborník číta a rozoberá J. Uher znovu preto, „lebo práve v ňom sa odráža problematika filozofie v tomto období našich dejín dynamickejšie a živšie ako v knižnej filozofickej tvorbe“, a preto, že „ide vôbec o **prvý** odborný, pravidelne vychádzajúci filozofický časopis na Slovensku“ ([7], 367). Výsledkom je Uhrovo zistenie, že tento časopis bol do určitej miery pluralitný, že okrem textov z kresťanskej filozofie a dialógov medzi jej predstaviteľmi uverejňoval aj texty predstaviteľov iných filozofických smerov, že na jeho stránkach nechýbali ani polemiky a diskusie (I. Hrušovský – M. Chladný-Hanoš, I. Hrušovský – P. Gula, Š. Hatala – A. Hirner atď.), že A. Hirner a J. Dieška nielenže zastávali odlišnú pozíciu v mnohých filozofických a sociologických otázkach, ale dokonca predstavovali určitú opozíciu proti Polakovičovmu krídlu v redakcii. Napokon diferenciáciu v rámci katolíckej náboženskej filozofie hodnotí J. Uher ako snahu A. Hirnera, J. Diešku a P. Gulu „o modernejšie filozofické myslenie“ a tvrdí, že prehliadanie tejto diferenciácie vedie aj k zvrchovane nudným a nezáživným dejinám filozofie ([7], 380).

* * *

Po polstoročí, v slobodných spoločensko-politických a kultúrnych pomeroch sa o dianie v slovenskej filozofii v štyridsiatych rokoch vyjadrila aj jedna z ich výrazných osobností, sám zakladateľ Filozofického zborníka MS – Štefan Polakovič. Filozofický zborník charakterizoval tiež ako pluralitný časopis. Napísal: „Ku spolupráci som pozval všetkých starších pestovateľov filozofie (A. Štefánek, A. Spesz, Š. Osuský a i.). Niektorí z nich sa stali prispievateľmi, iní nie. Ako redaktor otvoril som časopis od samého začiatku pre všetky prúdy bez ohľadu na náboženskú príslušnosť, čím časopis dostal pluralitný ráz. Rád by som vyzdvihol túto skutočnosť, aby si každý slovenský mysliteľ po-

rovnal tento postoj časopisu za vlády, ktorej sa nemohlo a ešte sa nemôže prísť na meno, s postojom neskorším, keď nebolo miesta pre iné zmyšľanie ako marxistické. V časopise uverejňovali svoje myšlienky I. Hrušovský a S. Felber... „Či to bol luterán, či katolík alebo komunista, všetci sme sa tešili vzniku prvého slovenského filozofického časopisu“ ([9], 360). V spomienke však zaznel i smutnejší tón: „Po dvoch rokoch mojej redakcie Filozofický zborník prešiel do redakcie A. Hirnera ako referenta odboru. Redakciu mi vzali z rúk, lebo vraj som bol predstaviteľom cirkevnej filozofie. Pravda, bolo to pre mňa určité sklamanie.“ ([9], 360).

K vytvoreniu ucelenejšieho názoru na okolnosti, predpoklady a mieru plurality a slobody myslenia na stránkach Filozofického zborníka MS v štyridsiatych rokoch pozoruhodne a svojrázne prispel posledne svojimi spomienkami Alexander Hirner, výkonný a zodpovedný redaktor Filozofického zborníka MS v rokoch 1942-1944. Čo donedávna neznáme poskytuje Hirner záujemcovi o poznanie slovenskej filozofie v nedávnej minulosti?

Predovšetkým sa ukazuje, že pertraktovaná názorová pluralita vo Filozofickom odbore a neskôr vo Filozofickom zborníku nebola náhodným produktom živelného pohybu filozofického myslenia ani darom nejakej veľkorysej osobnosti, ale zrodila sa vlastne vo vážnom spore a konflikte dvoch rozdielnych koncepcných prístupov k filozofickej práci, úzko spätých aj s politickými postojmi jej aktérov. V úvodníku prvého čísla Filozofického zborníka MS sa síce písalo, že časopis „nezapriaha sa **úzkoprso** do káry nijakej filozofickej školy“, ale zároveň nechýbali ani dôrazné slová, že „každý má právo myslieť“, ale iba v medziach zákonov, daných životom ľudským a národným“; že „kto hľadá slobodu ponad tieto zákony, je verejným škodcom“ a že časopis „ako ideový usmerňovateľ slovenského národa nemôže vpustiť za hradby trójskeho koňa, v ktorom sa skrývajú nepriatelia slovenského národa“ ([10], 5, 6). Zdá sa, že práve svojrázne chápanie a uskutočňovanie oných dôrazne formulovaných zásad spôsobilo, že sa redigovanie časopisu stalo čoskoro predmetom kritických úvah a napokon aj rozhodných činov. „Z dvojstranných i spoločných diskusií s Dieškom a Gulom nám vyplynulo,“ píše A. Hirner, „že kritika Polakovičovho pôsobenia u nás je nevyhnutná, že sa do nej všetci zapojíme so zámerom verejne pranievať vedeckú úroveň Polakovičovej filozofie, trvať na faktickom prevzatí Filozofického zborníka za kolektívny orgán Filozofického odboru MS a zbaviť tým Polakoviča ideologického monopolu nad časopisom“ ([2], 126-127).

Z Hirnerových pamätí sa zároveň dozvedáme, že iniciátorom a organizátorom kritiky Polakovičovho pôsobenia vo Filozofickom zborníku MS bol sám A. Hirner ako referent Filozofického odboru Matice slovenskej, ktorý mal voči Polakovičovi tak politicko-ideologické, ako aj filozofické výhrady. Píše, že videl v ňom „agresívneho prisluhovača politickej moci fašizmu“, ktorý „nevidel bahno politickej nemorálnosti hitlerovského a mussoliniovského režimu“, vodcovský princíp, „platný pre nerozvinuté organické spoločenské útvary“, prenášal „na súčasné vysokodiferencované spoločenské systémy“, „dovolať sa ducha národa a národných tradícií... snažil sa... otupiť aj svedomie celého národa“, „prenikol do najvyšších straníckych kruhov a mal otvorené dvere k prezidentovi Tisovi“ a Maticu „zneužil ako nástupišťo kampane za národný socializmus“ ([2], 125-126).

Rovnako závažné výhrady mal A. Hirner k filozofickej aktivite Š. Polakoviča. Prvá z týchto výhrad sa týkala Blondelovej filozofie, ktorú Š. Polakovič sprostredkoval v týchto časoch slovenskej filozofickej obci a v ktorej A. Hirner videl „akési metafyzické bájoslovie so svojvoľne navymýšľanými entitami, ku ktorým smeruje pôsobenie celého vesmíru a ktoré smerujú do nadvesmírna“, zanášané k nám, aby sa dokázala „nevyhnutnosť smerovania človeka i všetkého k Bohu“ ([2], 33). Druhá Hirnerova výhrada sa týkala Polakovičovho postoja ku kritike, ktorú na stránkach Filozofického zborníka síce pripúšťal, ale len ako ideologicky konformnú, „nepoznal zhovievavosť oproti iným“, kritiku uverejňoval s vlastnou odpoveďou, „v ktorej protivníka odborne, ideologicky a tým aj nemilosrdne politicky dezavoval“ ([2], 126). Ako príklady uvádza A. Hirner v tejto súvislosti Polakovičov obsiahly rozbor Osuského *Prvých dejín slovenskej filozofie*, recenziu knihy L. Zachara *Katolicizmus a slovenský národný socializmus*. Tretia Hirnerova filozofická výhrada sa týkala Polakovičovho vzťahu k nenáboženskej filozofii. Formuluje ju takto: „Vo Filozofickom odbore nebola v súlade s matičnou myšlienkou a s demokratickým princípom ešte jedna vec: uplatňovanie akýchsi vrchnostenských právomocí z titulu presadzovania kresťanskej, resp. katolíckej filozofie proti autorom, ktorí sa orientovali na súčasné filozofické problémy laických filozofických škôl. Pociťoval som to ako prejav dogmatického totalitarizmu, ktorý vylučoval alebo prinajmenej podstatne sťažoval akékoľvek kolektívne podujatie. Tým sa ohrozovala aj sama opodstatnenosť Filozofického odboru. Krajne vyostrené sa tieto prejavy ukázali vo vzťahu M. Chladného-Hanoša k I. Hrušovskému.“ ([2], 136).

K rozhodujúcej zrážke dvoch koncepcií prišlo nielen vo výmene názorov na stránkach Filozofického zborníka, ale najmä na schôdzi Filozofického odboru MS 16. decembra 1941, ktorej predsedal prof. Anton Jurovský. Schôdza mala búrlivý priebeh. Po referáte A. Hirnera, ktorého obsahom bolo hodnotenie Polakovičovej štúdie o Blondelovi, urazený Š. Polakovič schôdzu opustil. Schôdza sa jednomyselne uzniesla, že Filozofický zborník sa bude redigovať kolektívne, že sa výkonným a zodpovedným redaktorom stane A. Hirner ([2], 129). Preto už od 1. čísla III. ročníka časopisu mohli (1942) čitatelia zborníka zaznamenať aj zmenu v jeho tiráži. Kým predtým sa uvádzalo, že časopis rediguje Š. Polakovič a za redakciu zodpovedá S. Mečiar, v novej tiráži sa uvádza jednak to, že výkonným a zodpovedným redaktorom je A. Hirner a jednak to, že časopis rediguje Filozofický odbor Matice slovenskej: A. Jurovský (predseda), Š. Polakovič (podpredseda), I. Hrušovský, M. Chladný-Hanoš, S. Š. Osuský, F. Skyčák, A. Šurjanský, P. Tomko (členovia riadni), J. Dieška, P. Gula a F. Zavarský (mimoriadni členovia). Od 2. čísla III. ročníka neuvádza sa meno F. Skyčáka. Schôdzu a posledné opatrenia hodnotí A. Hirner slovami: „Polakovič svoj zápas o zblondelizovanie slovenskej národnej filozofie prehral... stratil monopol na ideologické usmerňovanie Filozofického zborníka.“ ([2], 129).

Zmeny v redigovaní časopisu sa od jeho III. ročníka prejavovali rôzne. Možno povedať, že do jeho obsahu prenikal ešte viac ako predtým „čerstvý vzduch tzv. laickej filozofie, v ktorej sa predstavili noví autori“ ([2], 130). Už v 1. čísle časopisu vychádza na príklad aj úryvok z chystanej práce A. Štefánka *Úvod do sociológie Slovenska*.

Na stránkach časopisu pokračujú diskusie a polemiky o problémoch dejín slovenskej filozofie (J. Dieška – Š. Polakovič), o sociologicko-kultúrnych otázkach (M. Chlad-

ný-Hanoš – I. Hrušovský – P. Gula), rôznych aktuálnych spoločensko-kultúrnych fenoménov (nacionalizmus, slovenské národné vyznanie) atď. Ostré tóny zaznievajú najmä v diskusii o brožúre *Slovenské národné vyznanie* (jej autorstvo A. Hirner pripisuje Š. Polakovičovi), ktorá je pokračovaním ideologicko-politického sporu A. Hirnera so Š. Polakovičom. A. Hirner rázne odmieta najmä tézu, že slovenský štát je plodom slovenskej obetavosti a slovenskej krvi a že ho preto možno udržať len obeťami a krvou. Vidí v nej apologetiku vojnovnej politiky štátu a kladie otázku, „prečo by ho nebolo možné udržať pravdou a spravodlivosťou“ ([11], 180).

Hodno pri tejto príležitosti uviesť aj myšlienky A. Hirnera, ktorými v tých časoch vymedzoval na stránkach Filozofického zborníka potrebu, obsah, zmysel, formu a kritériá diskusií a kritiky a ktoré znejú i dnes inšpirujúco: „Život na poli filozofie a vedy vôbec vyžaduje diskusie, vyžaduje skúmanie vecí z rôznych hľadísk... Kritika, ktorá nepomôže ľudskému poznaniu a ľudskej myšlienke dostať sa ani o krok ďalej k určenému cieľu, teda konkrétne neobjasňuje problém, lež demagogicky strháva pozornosť na momenty iné, kde radosť z poznania pravdy nahrádza sa radosťou nad pošliapanou ľudskosťou, necharakterizuje tendencie vedecké, ale tendencie prinajmenej mocenské“... ([12], 52). A neskôr: „Nám nejde o vybudovanie orgánu, ktorý by si vyhradzoval vždy a vo všetkom právo posledného slova s trvalou tendenciou mentorstva, ani o získanie prispievateľov, ktorí by si neprotirečili. Viac nám záleží na všestrannom osvetľovaní tej istej skutočnosti... Vo FZ nám ide len o to, aby sa v ňom stretali autori, ktorí majú vedeckú legitimáciu a čistý morálny postoj k vedeckej tvorbe a ktorí aj v kritike vidia hybnú páku každej vedy... Nejde nám teda o určité izmy ani o holdovanie niektorým vyhradeným teóriám; ide nám o vedu, prípadne o celkový kultúrny útvar, ktorému slúžia aj rôzne izmy.“ ([13], 45, 46).

Na Hirnerovej kritike je sympatické to, že nie je radikalistická, absolútne odmieta, že nezavrhuje všetko v mene kritizovaných negatív. V úvodnom texte, ktorý A. Hirner uverejnil v 1. čísle III. ročníka Filozofického zborníka pod titulom *Súvaha a obzor*, zaznamenáva zásluhu Š. Polakoviča a pomoc S. Mečiara pri vytváraní vlastnej národnej vedy, pri združovaní slovenských filozofických pracovníkov do organizovaného celku atď. ([14], 3). S úctou a rešpektom sa A. Hirner vracia po rokoch aj k svojmu postoju k M. Blondelovi, ktorého filozofiu v sporoch o orientáciu slovenskej filozofie na začiatku štyridsiatych rokov rázne odmietal ako akýsi všeobecný vzor. Vo svojich pamätiach píše: „K tejto udalosti som sa neraz vracal. Nie ako víťaz. Skôr ako zahanbený. Zahanbený starým slepým filozofom Blondelom, ktorému som ublížil. Zahanboval ma svojou reálnou ľudskosťou, ktorá ho ospravedlňovala a determinovala jeho zápas o poznanie také zvláštne, pre mňa nedisciplinované konfúzne, ale ktoré bolo vari zákonité pre jeho reálnu ľudskosť. Zahanbil ma neraz vtedy, keď som sa presvedčil, že sú situácie, ktoré rozleptávajú hranice pojmov ako človekom ukutých nástrojov istoty, v ktorých sa životné prejavy nedajú hnať cez iné kanály logických sústav a v ktorých sa autentická ľudskosť musí realizovať len komplexným aktom nabitým do bezprostredného zrenia, alebo len ako bezprostredným zrením nabitý a explodujúci komplexný akt života, ktorý je janusovskou jednotou pokoja a túžby, lásky a odporu, slabosti a sily, malosti a veľkosti. Také situácie vznikajú, keď máme zo života najmenej a keď nám je najdrahší. Uznal som teda,

že Blondel mal právo vo svojej reálnej ľudskosti na komplexné životné prejavy, ktoré posúval do svojho osobitného ľudského sveta poetizujúcej filozofie, ale súčasne som nadobudol presvedčenie, že Blondel by skôr ako Polakovič pochopil, že osobitný ľudský svet jeho poetizujúcej filozofie nemožno povyšovať na slovenskú národnú filozofiu.“ ([2], 129).

Z Hirnerovej posmrtno vydanej knihy sa záujemca o poznanie našej filozofickej minulosti dozvie mnoho zaujímavého aj o ďalších málo známych skutočnostiach z filozofického života v tomto období. Napríklad o vnútornom svete samého A. Hirnera a o princípoch, ktoré mu nedovoľovali dať svoje sily do služieb nového črtajúceho sa filozofického prúdu, ktorý sa formoval po vojne, opierajúc sa o nové spoločenské a vedecké štruktúry. V tejto súvislosti A. Hirner o sebe píše: „... dostatočne som poznal teóriu marxizmu-leninizmu na to, aby som mohol posúdiť naivnosť a bezperspektívnosť... zakuklených plánov uskutočniť = veľkú renesanciu marxizmu = prostredníctvom štrukturalizmu“ ([2], 332). Mnohé o budúcich osudoch slovenských filozofov tohto obdobia napovedia čitateľovi aj Hirnerove poznámky o vzájomných vzťahoch J. Diešku a I. Hrušovského, M. Bakoša a ďalších kultúrnych činiteľov pochádzajúcich z radov Vedeckej syntézy atď. Čitateľa nemôžu nezaujať ani Hirnerove pohľady na okolnosti vzniku SAVU a na vzťahy medzi SAVU a Maticou slovenskou. To, čo A. Hirner hovorí o svojom presvedčení, o svojom demokratickom chápaní národnej myšlienky, nielenže naznačuje súvislosť medzi jeho konaním ako filozofa a jeho konaním ako kultúrneho činiteľa počas vojny, ale napovedá aj jeho tragické osudy v časoch komunistickej totality.²

* * *

Čo povedať na záver?

Nazreli sme do jednej z najzložitejších etáp dejín nášho filozofického myslenia v tomto storočí. Nekládli sme si za cieľ analyzovať filozofickú tvorbu tohto obdobia. Keďže sa filozofia na Slovensku aj v týchto časoch rozvíjala v ohrození svojich existenčných predpokladov, všimli sme si viacej snahy o obranu toho, bez čoho autentická filozofická aktivita nie je možná.

²Hoci sa A. Hirner považuje v dejinách našej kultúry predovšetkým za sociológa, druhým jeho úprimným záujmom bola filozofia, ku ktorej striedavo gravitoval. Veď i jeho prvá knižná publikácia *Ján Feješ, jeho dielo a myšlienková sústava* (Martin 1942) je venovaná slovenskej historicko-filozofickej problematike a v polovici 50-tych rokov zasiahol fundovane i do metodologických diskusií rozvíjajúcej sa slovenskej filozofickej historiografie ([15], 10). Spisovateľ J. Bodenek, dlhoročný pracovník Matice slovenskej, spomína, ako sa pre A. Hirnera práve jeho snaha o návrat do filozofického života v časoch komunistického režimu stala začiatkom jeho osobnej drámy. Píše: „Roku 1956 zomrel Stanislav Felber, pracovník Filozofického ústavu SAV. A. Hirner... podal si žiadosť na uprázdnené Felberovo miesto. A tu sa začal indukovať blesk na našom jasnom nebi. Hirner nebol straník. Samozrejme jeho žiadosť vybavili negatívne. Skormútený zašiel za Františkom Hečkom... Dodnes nie som schopný pochopiť, ako mohol skúsený a dobrý človek F. Hečko tak nedoceniť osobu K. Bacílka a dať A. Hirnerovi radu, aby mu o odpovedi SAV napísal... Po prijatí Hirnerovho listu Bacílek buchol na stôl a dal príkaz na zlikvidovanie Vydavateľstva Osveta v buržoázno-nacionalistickom hniezde v Martine.“ ([16], 6). A. Hirnera zatkli 23. decembra 1958, odsúdili na trinásť rokov väzenia a prepustili na slobodu až po ôsmich rokoch.

Časový odstup a priaznivé duchovno-kultúrne okolnosti nám dnes umožňujú lepšie, v celej zložitosti a protirečivosti poznať skutočnú hodnotu filozofických činov aj tohto obdobia, hodnotu, ku ktorej nám v minulosti bránili preniknúť nielen všeobecné ideologické, ale aj rôzne subjektívne dôvody a prekážky. Rovnako ako na jednej strane vidíme nepochybný význam združenia slovenských filozofov, založenia prvého slovenského filozofického časopisu a obohatenie slovenskej filozofie o ďalší filozofický prúd, nemôžeme si na strane druhej nevšimnúť a nedoceňovať význam úsilia tých, ktorí dokázali obhájiť hoci aj limitovanú pluralitu filozofického myslenia ako jeden z aspektov jeho autentického pohybu. Opäť sa aj v tomto prípade potvrdila známa pravda, vyjadrená slovami: „Duch môže byť znásilnený, ale nie natrvalo; pokiaľ myslí, pokiaľ usudzuje a tvorí, bude zákonite prekračovať dané ohrady, nech by mu ich kládla akákoľvek despotia. Každá násilná moc je iba prekážka, ktorá skôr alebo neskôr bude zmetená; každá reakcia, každý zostup k demagógii a fanatizmu nie je viac ako epizóda, po ktorej... vráti sa sloboda ľudských duší.“

LITERATÚRA

- [1] HEGEL, G. W.: Úvod k dejinám filosofie. Praha 1952.
- [2] HIRNER, A.: Matičná myšlienka. Bratislava 1992.
- [3] CLEMENTIS, V.: Usmerňované Slovensko. Londýn 1942.
- [4] FELBER, S.: Filozofický zborník. In: Philosophica Slovaca, r. I. Bratislava 1946.
- [5] HRUŠOVSKÝ, I.: Losského teória pravdy. In: Philosophica Slovaca I., Bratislava 1946.
- [6] Prvá konferencia o súčasnom stave filozofie na Slovensku. In: Filozofický zborník SAVU, r. V., Bratislava 1950.
- [7] UHER, J.: Spory a polemiky na stránkach Filozofického zborníka v rokoch 1940-1944. In: Filozofia, r. XXI, č. 4., Bratislava 1966, s. 367-381.
- [8] UHER, J.: Z dejín slovenskej filozofie. Filozofia na stránkach Filozofického zborníka za slovenského štátu. In: Universitas Comeniana Philosophica. Zborník Filozofickej fakulty, r. XVI (VII). Bratislava 1966, s. 241-275.
- [9] POLAKOVIČ, Š.: Päťdesiat rokov od založenia Filozofického zborníka. In: Filozofia, r. 45, č. 3, Bratislava 1990.
- [10] Na cestu. In: Filozofický zborník, r. I, č. 1, Turčiansky Sv. Martin 1940.
- [11] HIRNER, A.: Slovenské národné vyznanie. In: Filozofický zborník, r. III, č. 3, Turčiansky Sv. Martin 1942.
- [12] HIRNER, A.: K tej istej téme. In: Filozofický zborník, r. III, č. 1, Turčiansky Sv. Martin 1942.
- [13] HIRNER, A.: Orientácia FZ. In: Filozofický zborník, r. IV, č. 1, Turčiansky Sv. Martin 1943.
- [14] HIRNER, A.: Súvaha a obzor. In: Filozofický zborník, r. III, č. 1, Turčiansky Sv. Martin 1942.
- [15] HIRNER, A.: O kultúrne dedičstvo Malohontskej spoločnosti. In: Kultúrny život, č. 12, Bratislava 1955.
- [16] BODENEC, J.: Moja sudička (Úryvky zo spomienok). In: Literárny týždenník, č. 3, Bratislava 4. mája 1990.

PhDr. Andrej Kopčok, CSc.
 Filozofický ústav SAV
 Klemensova 19
 813 64 Bratislava
 SR